

TASAVVUF TARIQATI VA UNING FALSAFIY TAHLILI

Doschanova Umida Eshchanovna, Urganch davlat universiteti
“Falsafa” kafedrasida dotsenti, falsafa fanlari nomzodi

SUFISM AND ITS PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Doschanova Umida Eshanovna, Associate Professor of the
Department of Philosophy of Urgench State University,
Candidate of Philosophical Sciences

СУФИЗМ И ЕГО ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

Дошанова Умида Ешановна, доцент кафедры «Философия»
Ургенчского государственного университета, кандидат
философских наук

Annotatsiya: Mazkur maqolada tasavvufda shaxsning ijtimoiy-ma'naviy mohiyati, uning real hayotdagi faoliyati, jamiyat va insonlar bilan munosabati masalasi hamda Naqshbandiya ta'limoti tasavvuf yo'lidagi komil insonni tarbiyalash yo'llari kabi masalalar falsafiy jihatdan tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: moddiy va ma'naviy boylik, islom ta'limoti, islom falsafasi, kalom falsafasi, shariat, tariqat, ma'rifat, haqiqat, shaxs va jamiyat munosabatlari, barkamol shaxs.

Abstract: In this article, issues such as the socio-spiritual essence of a person in Sufism, his activities in real life, the issue of his relationship with society and people, and the ways of educating a perfect person on the path of Sufism of the Naqshbandi doctrine are philosophically analyzed.

Key words: material and spiritual wealth, Islamic teachings, Islamic philosophy, philosophy of the word, Sharia, tariqat, enlightenment, truth, individual and community relations, well-rounded personality.

Аннотация: В данной статье рассматриваются такие вопросы, как социально-духовная сущность человека в суфизме, его деятельность в реальной жизни, вопрос его взаимоотношений с обществом и людьми, а также пути воспитания совершенного человека на пути суфизма. Философски анализируется доктрина Накибанди.

Ключевые слова: материальное и духовное богатство, исламское учение, исламская философия, философия слова, шариат, тарикат, просвещение, истина, индивидуальные и общественные отношения, всесторонняя личность.

KIRISH. Insonning mohiyati, jamiyatda tutgan o'рни, jamiyat va umuman, insoniyat olami bilan munosabati, jamiyat va Alloh oldidagi burchi, ma'naviy qiyofasi kabi masalalar Qur'onning qator oyatlarida, hadislarda, fiqh (musulmon huquqshunosligi) va shariat ahkomlarida turli jihatlardan talqin qilingan[1]. Avvalo, shuni

ta'kidlash joizki, Qur'on oyatlarida barkamol shaxs muammosiga bir necha jihatlardan yondoshiladi. Chunonchi, uning jismoniy holatini nazarda tutgan holda, unga fiziologik mohiyat nuqtayi-nazaridan qarovchi oyatlar bilan birga, uning ruhiy va ma'naviy holatlarini nazarda tutuvchi ijtimoiy mohiyat sifatida talqin qiluvchi qator oyatlar

<https://orcid.org/0000-0002-0967-8753>

e-mail:

umida19790524@gmail.com

mavjud. Insonni fiziologik mohiyat sifatida talqin qilingan oyatlarda inson boshqa maxluq ot-u mavjudotlardan hech qanday afzalligi yo‘q. Chunki u ham boshqa maxluq otlar singari Alloh tomonidan «tuproq»dan, «loy»dan, «balchiq»dan, umuman, moddiy unsurlardan yaratilgan va yana moddiy unsurga aylanadi. «U insonni (Odamni) sopol yanglig‘ obdon quritilgan loydan yaratdi» [2].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Ammo, bunday oyatlarga ayrim islom mualliflari ta’kidlaganidek, insonga nisbatan haqorat, insonni kamsitishga qaratilgan oyatlar, deb qaramaslik kerak. Eng avvalo, ushbu oyatlarning axloqiy va tarbiyaviy tomonlariga e’tibor qaratmoq zarur. Bu oyatlarning yuksak ma’naviy-axloqiy va tarbiyaviy ahamiyati haqida tadqiqotchi M.O.Usmonov shunday yozadi: «Qur’on oyatlarida inson boshqa maxluqotlar kabi moddiy unsurdan yaratilganligi va bu jihatdan uning boshqa maxluqotlardan afzal emasligi ta’kidlanadi. Chunki, u ham boshqa maxluqotlar singari Alloh tomonidan yaratilgan («Maxluq» degan so‘z «yaratilgan» degan ma’noni anglatadi), odam ham boshqa hayvonlar kabi bir hayvondir («hayvon» - jon egasi degan ma’noni anglatadi). Lekin, insonni mana shunday sof biologik-fiziologik mohiyat sifatida talqin qilgan Qur’on oyatlari ham tarbiyaviy ahamiyatga ega. Ya’ni, bu oyatlarni shunday tushunmoq kerakki, inson oddiy bir moddiy unsurdan yaratilgan ekan, u hech mahal insonlarga nisbatan jabr-sitam qilmasligi, kibr-havoga berilmasligi kerak, iloji boricha xoksor, mehr-shafqatli bo‘lishi kerak» [3]. Xuddi shu ma’noda har qanday insonning jamiyatda tutgan o‘rnidan qat’i nazar, fiziologik, jismoniy jihatdan avvalda ham, oxirda ham bir xil kelib chiqqanligi va bir xil taqdirga ega ekanligi ta’kidlanadi. Yuqorida eslatib o‘tganimiz, tadqiqotchi M.Usmonovning ta’kidlashicha, shunday ekan, inson bu dunyoda boylikka, mansabga, nufuzga, baxt-saodatga erishishi ham, shu bilan birga, muhtojlikka, nochorlikka yo‘liqishi ham mumkin. Ammo, bu narsa bir guruhning ikkinchi bir guruh odamlar ustidan zulm va adolatsizlikka yuz o‘girishiga, uchinchi guruhning esa, tushkunlikka tushib, hayotdan chetlashishiga olib kelmasligi kerak. Bunda podsho-yu gadoning, boy-u kambag‘alning, amaldor-u fuqaroning bir-biridan afzalligi yo‘q, ularning intihodagi taqdirlari bir xildir.

MUHOKAMA. Shaxsni ijtimoiy mohiyat sifatida talqin etuvchi Qur’oni Karim oyatlariga kelsak, uning asosiy tamoyili «laqad karramno bani odama» («biz odam bolalarini albatta hurmat-ehtiromli qildik») degan oyatda o‘z ifodasini topgan.

Shu nuqtayi nazardan, shaxs hamma maxluqotning eng afzali, Xudoning yerdagi xalifasi hisoblanadi. Chunki, Alloh insonga buyuk ne‘mat bo‘lgan ongni, aqlni bergan. Inson mana shu ne‘mat tufayli hayvondan farq qiladi. Shu nuqtayi nazardan, insonga boshqa maxluqotlar sajda qilmog‘i kerak. Buning isboti sifatida Qur’oni Karimning bir necha oyatlarida farishtalarning ham Odam Atoga sajda qilganligi va faqat shaytongina kibr-havoga berilib, insonga sajda qilishdan bosh tortganligi va buning uchun la‘natlanib, jannatdan quvilganligi haqidagi oyatlarni keltirish mumkin.

Ushbu fikrlarimizning isboti sifatida, Qur’oni karimdan bir necha oyatlarni keltirib o‘tmoqchimiz. «Darhaqiqat, biz Odam farzandlarini (aziz va) mukarram qildik va ularni... o‘zimiz yaratgan ko‘p jonzotlardan afzal qilib qo‘ydik» [4], «Ey, insonlar! Darhaqiqat, biz sizlarni bir erkak (Odam) va bir ayol (Havvo) dan yaratdik hamda bir-birlaringiz bilan tanishishingiz uchun sizlarni (turli-tuman) xalqlar va qabila (elat)lar qilib qo‘ydik»[5].

Ushbu oyatda, islom dinining insoniyat olamiga, shaxs tarbiyasiga va jamiyat munosabatiga qarashi bayon etilgandir. Birinchidan, barcha insonlar bir ota-onaning farzandlaridir. Ikkinchidan, insonlarning turli tabaqalarga, el-urug‘larga bo‘linishlari bir-birlari bilan mol-dunyo talashib urush-janjal bilan umr o‘tkazishlari uchun emas, balki, bir-birlari bilan tanishib, hamkorlik qilishlari va birgalikda o‘zlari xalifa bo‘lgan zaminni obod qilishlari uchundir. Shu munosabat bilan ushbu fikrlarimizning isboti uchun ma’lum asos bo‘lib xizmat qiladigan bir ma’lumotni keltirmoqchimiz.

Misrdagi «Ayn-Shams» universitetining professorlari Sumayya Muhammad Afifiy va Salom al-Mansiylar tomonidan Qohirada nashr qilingan «Qur’oni Karimning arab va rus tillaridagi qisqacha tafsiri» da yuqoridagi oyat tarjimasini va qisqacha tafsiri ham Abdulaziz Mansurning o‘zbek tilidagi tarjimasini va unga bergan izohiga yaqindir. Fikrimizning asosli bo‘lishini nazarda tutib, ushbu tafsir-tarjimaning rus tilidagi asl matnini keltirishni lozim ko‘rdik: «О люди! Мы сотворили вас равными от одного мужчины и от одной женщины Адама и Хаввы и размножив вас,

сделали многими народами и разными племенами, чтобы вы знали друг-друга и сотрудничали друг с другом» [6].

NATIJALAR. Bizning fikrimizcha, Qur'onda barkamol shaxs tarbiyasi masalasini, insonlarning o'zaro munosabatlari masalalarini xuddi ana shu tamoyil nuqtayi nazaridan o'rganishimiz maqsadga muvofiq. Ushbu fikrlar bugungi kunda islom falsafasida inson muammosini o'rganish muhim omil ekanligini ta'kidlash o'rinli. Demak, hozirgi kunda jamiyatimiz taraqqiyotining belgilovchi omili bo'lgan barkamol insonni tarbiyalash borasidagi niyatimiz uchun g'oyaviy meros mavjud. U ham bo'lsa, ajdodlarimizning sermazmun ma'naviy merosi, urf-odatlarimizga xos ma'rifatga, axloqiy yetuklikka erishish kabi xislatlar bo'lib, ular yillar davomida shakllangan, sayqal topgan. Bizningcha, tasavvufdagi komil inson haqidagi ta'limotning hozirgi davrimiz uchun yuksak ijtimoiy-ma'naviy ahamiyati ham ana shunda [7].

Tasavvufda shaxsning ijtimoiy-ma'naviy mohiyati, real hayotdagi faoliyati, jamiyat va insonlar bilan munosabati masalasini o'ziga xos talqin qiluvchi tamoyillardan biri – buyuk mutasavvif Bahouddin Naqshband tomonidan o'rta tashlangan «Dil ba yor-u dast ba kor» shioridir. «Dil ba yor-u dast ba kor»da asosiy g'oya – inson qalbi muttasil Alloh yodi bilan, inson qo'li, amaliyoti esa, ijtimoiy foydali mehnat, kasb-hunar bilan band bo'lmog'i ta'kidlanadi [8]. Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, Naqshbandiya ta'limoti tasavvuf yo'lidagi komil insonni tarbiyalash yo'llari ichida mukammalligi bilan ajralib turadi. Shuning uchun ham uni barcha so'fiylik tariqatlarining xulosasi deb tan olganlar [9]. Bu ta'limot milliy ma'naviyatimiz asoslaridan biridir [10].

XULOSA. Barkamol shaxsni tarbiyalashda u bilan bog'liq moddiy va ma'naviy boylklarning falsafiy tahlili islom ta'limotidagi falsafiy yo'nalishlarda keng yoritilgan. Islom falsafasi bu masalalarning tahlilida Qur'oni Karim va payg'ambar (s.a.v) ning sunnatlariga asoslanadi. Kalom falsafasi aql kuchiga asoslansa, mu'taziliylar insonda iroda erkinligini ta'minlashga e'tiborni qaratadi. Tasavvufning naqshbandiylik tariqatida inson o'zligini anglash orqali Allohga yaqinlashish, buning uchun to'rt bosqichni (shariat, tariqat,

ma'rifat, haqiqat) ado etishi zarur, deb qaraladi. Tasavvuf falsafasida Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband va Najmiddin Kubro tariqatlari shaxs va jamiyat munosabatlari ma'naviy g'oyalarni asoslaganlar. Jumladan, Naqshbandning «Dil ba yor-u dast ba kor» bosh shiori bugungi kunda ham barkamol shaxsni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'layotganligini ta'kidlash zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Бурхониддин Марғинович. Ҳидоя. – Тошкент: Адолат, 2002. Т.1. – 117 б.
2. Қуръони Карим. Таржима ва тафсир муаллифи Шайх Абдулазиз Мансур. Масъул муҳаррир: Баҳром Абдуҳалимов. – Тошкент: Тошкент ислом университети, 2007. Ар-Раҳмон сураси, 14 оят. – 531 б.
3. Yoldoshev S., Usmonov T., Qodirov M. Ajdodlarimiz merosi – mafkuramiz gavhari. – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2001. – B.36-37.
4. Қуръони Карим. Таржима ва тафсир муаллифи Шайх Абдулазиз Мансур. Масъул муҳаррир: Баҳром Абдуҳалимов. – Тошкент: Тошкент ислом университети, 2007. Ал-Исро сураси, 70-оят. – 289 б.
5. Ўша жойда. Қуръони Карим. Хужурот сураси, 13– оят.-517 б.
6. Қаранг: Толкование Священного Корана на арабском и русском языках. – Каир. – 145 с.
7. Қаранг: Абдулҳаким Шаръий Жўзжоний. Тасаввuf таълимотида комил инсон сиймоси. //Ж. Илмий – таҳлилий Ахборот. – Тошкент: Тошкент ислом университети, 2003. – Б.34-40. Г.Нуруллаева. Шайх Нажмиддин Кубро ва тасаввuf тариқати.//Ж. Илм сарчашмалари. УРДУ нашриёти, 2007. – №3.– Б.27-28.
8. Исмоилов С.Т. Нақшбандий тариқатининг тасаввuf таракқиётидаги ўрни. Автореф.дис. ... фалс. фан. ном. – Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ, 2006. – 15 б.
9. Наврўзова Г.Н. Нақшбандий тасаввufий таълимоти ва баркамол инсон тарбияси. Автореф.дисс. ... фалс. фан. док. – Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ, 2002. – 36 б.
10. Имомназаров М., Эшмухамедова М. Миллий маънавиятимиз асослари. – Тошкент: Тошкент ислом университети, 2001. – 432 б.